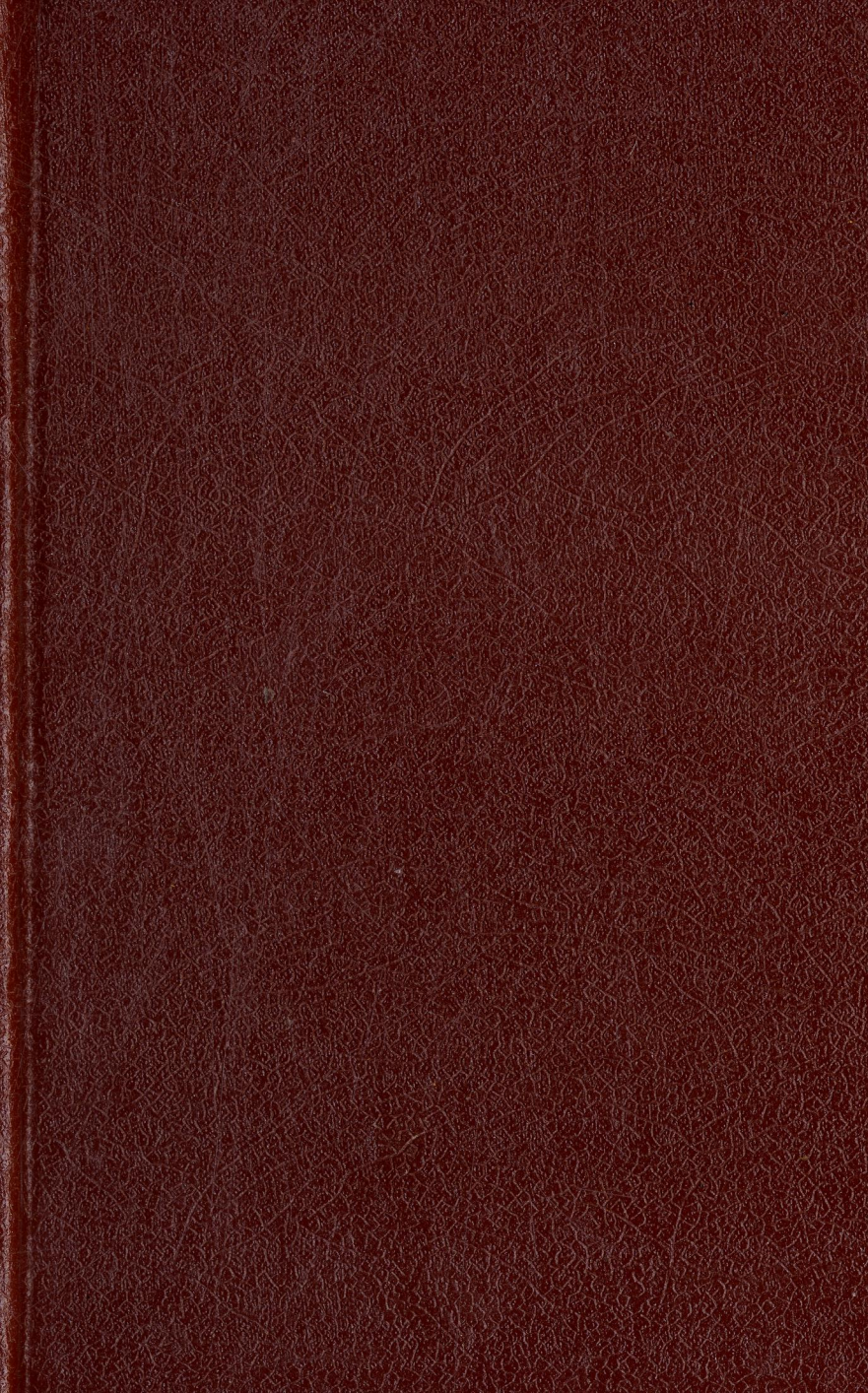

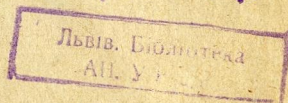
10
ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

Др. МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ

МИХАЙЛО ПАВЛИК

ЙОГО ЖИТТЄ І ДІЯЛЬНІСТЬ

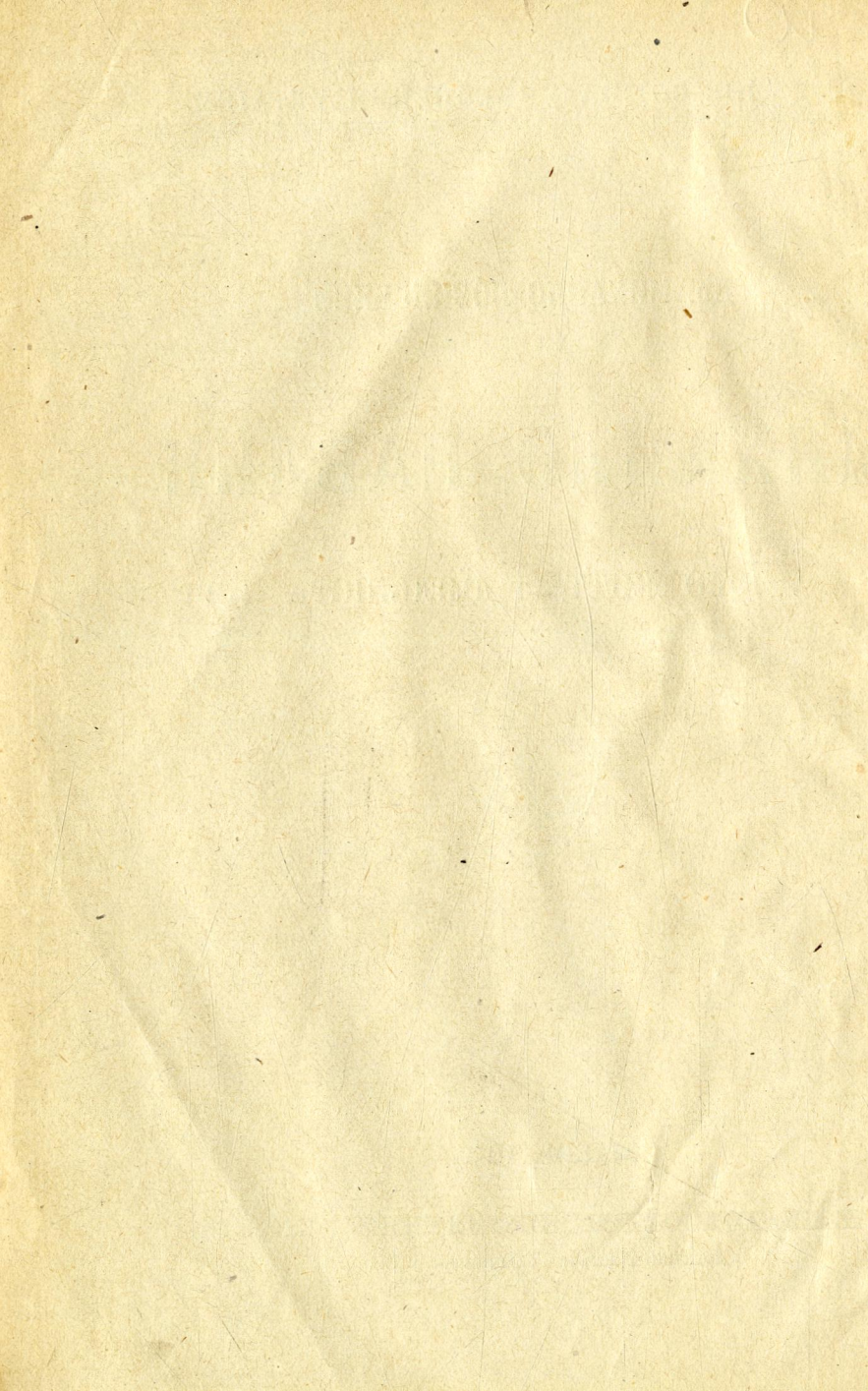
24.248.

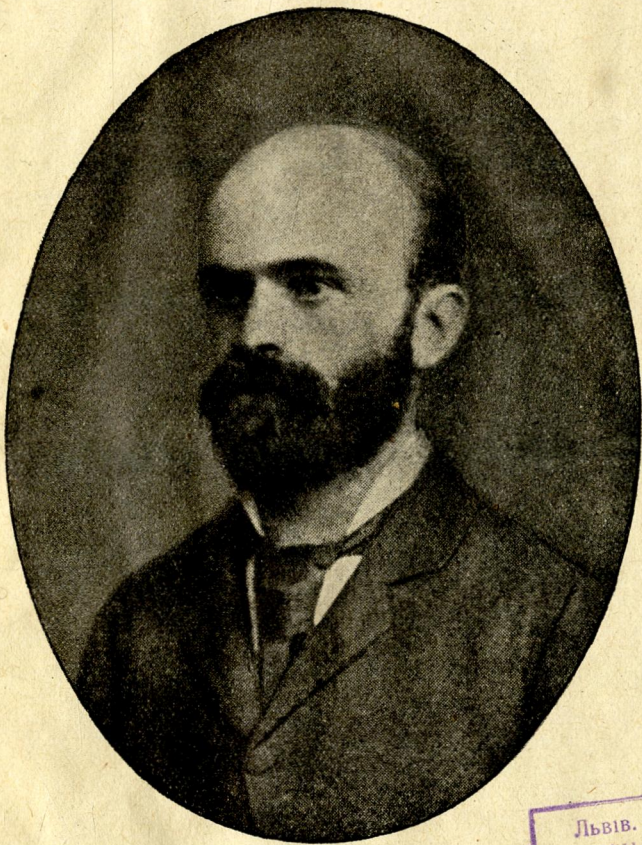

ВІДЕНЬ, 1917.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.

МИХАЙЛО ПАВЛИК

(1853 ¹⁷/IX—1915 ²⁶/I)

Знімка з часу побуту в Швейцарії.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

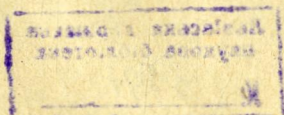
Львівська державна
наукова бібліотека

№

3591

13(24x331)5-72+

Ш5(2-Уи)5-4Павлик 2

I.

Від уродження до перших років університетських студій. — Приналежність до „Академічного Кружка“. — Думка про громадські справи й початки громадянської діяльності.

Михайло Павлик родився 17 вересня 1853 р. в селі Монастирськ, передмістю містечка Косова, в небагатій селянській сім'ї. Народну школу скінчив у Косові, низшу гімназію в Коломиї, вищу гімназію й університет (філософічний відділ) у Львові, удержуючи ся під час науки власною працею — приватними лекціями.

В університеті вступив до товариства „Академічеській Кружок“ і був співробітником видаваної сим товариством газети „Друг“.

Тут помістив у 1874 р. першу свою друковану річ, віршик „Прийди, весно, прийди, свята“, який в композиції о. Віктора Матюка довго співали по українських концертах в Галичині.

Однак москвофільський напрям, який панував в „Акад. Кружку“, захопив Павлика тільки дуже поверховно. Видко се з його листу до Драгоманова з 20 квітня 1876 р., де він описує свої думки від часу, як став приходити до свідомости.

„Давно вже бажав я — пише він там — познайомити ся з мудрою, живою і щирою людиною. Оттак бувало ходжу як затроєний по полах, та де мені в голові їх забави, коли мене все в серце кололо життя їх домів: то я, засумувавши ся серед танців і реготу, сиджу собі в кутику й думаю над тим, чого я не виніс зі школи. А та думка перебігала ціле моє життя і губила ся в дитинстві, де мене тулило до себе не таке тепле серце, як ті воскові ляльки, що нічого більше не знають, тільки вбирати ся, бляншувати ся, скакати, реготати ся, їсти, спати й не бачити нікого в світі понад себе. Гуляють, пють та й ще сміють ся з тої ровти, що часом зазирає

у вікно, як бенкетують за їх гроші пани. По бенкеті-ж та скаклива панночка паплюжить мужиків і бе слуги в лице. Уся така поведінка нашої галицької шляхти з робочим бідом боліла мене, дуже боліла, бо хто-ж видержить, як тата його й маму мішають з болотом! Над сим я задумав ся, чи має воно так бути. Школа мені про те не сказала ні словечка, одна тільки мучила ся моя думка, то угинаючи ся, то підносячи ся в гору...

„З гадкою заговорити про хлопів між тими, що з них колись має вийти інтелігенція, вступив я в „Акад. Кружок“. Усі мої змагання кінчили ся непримиреною ворожнечею до мене всіх тих, з котрими я говорив явно й без милосердя. З болючим серцем відіхав я до дому (на великі вакації 1875 р.) і думав над тим, якби зреалізувати те, до чого мене так тягло.

„Тоді вже було товариство ім. Качковського. Я ще в 1874 р., таки зараз по maturі, був на перших зборах товариства й тут мене втішив трохи Наумович, що по людськи заговорив до хлопів і про хлопів, — але-ж бо, думаю собі, все перейде в руки попів, ремесло котрих не позволить говорити про хлопа, й вийде з усеї попівської просвіти одна чиста деморалізація хлопів.

„Тут бачив я, що конче треба науки всім хлопам, треба, щоб всі пхали ся до школи; але перше виробити би в них свідомість, що й вони люде, що й їм можна, навчивши ся, ліпше в світі жити, і от що я придумав: віднести ся просто до галицьких хлопів, надрукувати для них євангеліє їх мовою, щоб звідти пізнали тільки те, чого не могли бачити в обході галицької інтелігенції з ними. Якби вже се, то й хлопські діти певне вже всі ходили-б до школи, а потім можна-б писати колись і не попівську лиш літературу. І не повело ся мені“.

Перші збори москвофільського „Общества имени Михаила Качковского“, про які згадує Павлик, були в літі 1874 р. в Коломиї. На других зборах сього товариства, які були в серпні 1875 р. в Галичі (на них був і Драгоманів), Павлик виступив з внесенням про „зладження св. Письма до потреби народа в Галичині“ (лист Павлика до Драгоманова з 10 квітня 1876), яке очевидно перепало.

В листі, часть якого наведена вище, пише Павлик, що думку перекладу св. Письма підніс був також в „Ак. Кружку“, але назвали його „дурним фанатиком, що всього хоче не на часі“.

Сей лист був писаний уже тоді, як Павлик попав під вплив ідей Драгоманова, отже дещо з того, що він подає за свої давніші думки, може треба приписати тому впливови. Та в кождім разі до думок про простий народ і про потребу св. Письма для нього додумався Павлик ще до свого знайомства з Драгомановим. Значить, його москвофільство могло бути тільки формальне через приналежність до групи молодіжи, яка залишалася під москвофільським впливом.

II.

Знайомство з Драгомановим. — Розвиток під впливом Драгоманова. — Відчит про потребу етнографічно-статистичної роботи в Галичині. — Арештування й засуд за соціалізм.

З Драгомановим познайомився Павлик з початком 1876 р., коли той, рішивши стати політичним емігрантом, переїздив через Львів до Відня.

Та ще передтим попав Павлик під вплив ідей Драгоманова, читаючи в „Друзі“ його перший і особливо другий лист (третій лист Драгоманова до редакції „Друга“ походить вже з часу, як Павлик особисто познайомився і переписувався з Драгомановим). Про вражіння цього другого листу Драгоманова читаємо в наведеному листі Павлика:

„Не знаєте, як я втішився, прочитавши його; кажу Вам, що аж сплакав я з радости, що прецінь найшла ся в ученім світі така щира душа, що бажаючи добра пониженому хлопцеві, без милосердя бє всіх ворогів його тяжких, що одурюють його розум і не пускають до науки, щоб ловити рибу в каламутній воді. Ваші всі думки так мені припали до серця, що я вже не попускаю ся того, над чим я думав і терпів“.

З молодіжи, що з нею познайомився Драгоманів під час згаданого переїзду через Львів, найбільше під його ідейний і особистий вплив попав Павлик. Між ними завязала ся переписка. Павлик став серед молодіжи найревнійшим проповідником думок Драгоманова.

В сїм характері проповідника нових думок серед молодіжи виступив Павлик на вечерницях в пам'ять Маркіяна Шашкевича у Львові 24 червня 1876 р. з відчитом п. з. „Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині“, який появився друком в „Друзі“, чч. 13—16 з 1876 р.

Ціль сього відчиту була прихилити інтелігенцію до селян, і то далеко поза саму етнографію. У відчиті піддано критиці діяльність тодішніх партій і висловлено необхідність звернути ся до студій над народом, щоб пізнати, чого йому треба та в якім напрямі вести працю для нього. Між инш. читаємо там:

„Молодіж має тепер зробити як найшвидше те, чого не зробила досі інтелігенція; має не тільки позаписувати все, що народ знає співати й оповідати, але має вона анатомічно вистудювати наш народ. З такої праці покажеть ся, що церковщина висить над нашим народом, як те грізне фатум, від котрого, видить ся, ніхто його не заступить, так, що прийшло-б незабаром згинуті йому морально; але та сама праця відкрити нам в серці самого народу не вільницький принцип, що велить гнути шию й розум перед першим лїншим диктатором-крикуном, але покаже нам така робота думку нашого народу до волі, до рівності всіх, до науки...

„Етнографія скаже нам, що потреби нашого народу далеко більші ніж та мудрість, котру виносимо з теперішнього устрою шкіл; вона нам покаже, яких нам європейських гадок хапати ся, щоб двигнути наш народ...

„Етнографічна праця покаже нам, що Галичина й Україна одно; вона зможе українську літературу через те, що наша література при гарячій нашій роботі стане незабаром реальною, живою; вона викличе і в нас, як уже викликала на Україні, тисячу поборників народного діла; вона піднесе й тут і там народ, проти думки котрого нічого злого не устоїть, а все піде до волі, до рівності кожної людини на землі...

„Нехай буде, що та мова, яку звуть малоруською, стільки й значить, що в серцях 17-и мільонів, але-ж уже велику зробить вона нам і світові услугу, коли перекажемо на ній усю добру науку нашому темному й голодному братови і коли ми, маючи за собою увесь малоруський народ, виборемо їй разом з ним таке місце на світі, яке колись вибороти мусить совість і думка усім темним робочим масам не лише в Європі, але й на цілій землі“.

Не знаємо, чи Павлик справді вірив у таку „всемогутність етнографії“, чи швидше етнографії вжив він свідомо яко способу в такій формі голосити нові думки. В кождім разі зустрічаємо тут думки про національну єдність цілої української землі, про волю й рівність усіх людей, про шкідливість церковщини, про новий лад на світі та про виборення укра-

їнському народови належного місця в тім новім ладі. Є се думки, які, скристалізовані, лягли в основу радикального руху.

Той самий відчит читав Павлик також у львівській гр.-кат. духовній семінарії студентам теології і — як пише до Драгоманова (в листі з 27 червня 1876 р.) — він знайшов прихильне прийняття.

Протягом 1876 р. звязки між Драгомановим і Павликом ставали щораз ближші. За гроші, які мав Драгоманів на громадські справи, Павлик навіть винаймив мешкання, яке мало служити на склад українських соціалістичних видань; сюди мали заїздити одностуденти Драгоманова в переїзді через Львів і т. д. Словом, Павлик став у Львові чимсь в роді головного представника тих ідей і тої праці, яку збирав ся вести Драгоманів.

Се звернуло на Павлика особливу увагу поліції. Його з початком січня 1877 р. арештовано, продержано 2 $\frac{1}{2}$ місяця в слідчій арешті й засуджено за якусь дрібну провину на тлі зносин з Драгомановим на 8 днів арешту.

В літі того самого 1877 р. Павлика арештували другий раз, разом з Франком і цілою редакцією „Друга“. Сім разом по довгій слідчій арешті Павлика засуджено на три місяці в'язниці за приналежність до міжнародного тайного соціалістичного товариства.

III.

Під прапором соціалізму. — „Громадський Друг“, „Дзвін“ і „Молот“. — Оповідання Павлика. — Нові процеси й кари. — Вийзд до Женеви.

Вийшовши з в'язниці, Павлик при співробітництві Франка почав видавати журнал „Громадський Друг“, який мав стати органом української соціалістичної групи. Павлик підписував „Громадський Друг“ як видавець і відповідальний редактор. Коли вихід журналу унеможливила прокуратурія конфіскаціями, яко продовження його вийшли ще збірки „Дзвін“ і „Молот“.

Крім редакторської й публіцистичної праці Павлика в сім видавництві містять ся також головна його белетристична творчість: його оповідання „Юрко Куликів“ („Гр. Друг“, кн. I. за квітень 1878), „Рибенщуків Тетяна“ („Гр. Друг“, кн. II. за май 1878) і „Пропащий чоловік“ („Молот“).

„Юрко Куликів“ — се коротке оповідання про селянина, який збожеволів у війні з Італією і так пів-божевільний коротає свій вік. Оповідання перейняте виразною антимілітаристичною тенденцією.

„Ребенщукова Тетяна“ — се оповідання про гірку долю молодиці, яку батьки присилювали вийти заміж за нелюба. Перейняте воно тенденцією проти неволі в подружжю.

Найбільше з сих оповідань — се „Пропавший чоловік“. Описані в ній спомини студента університету, сина священника, про дотеперішнє життя. В сій формі споминів, які пересувають ся перед духовними очима героя оповідання, автор малює відносини священника до селян, шкільні відносини в Коломиї, коломийське віче, на яким założено „Общество им. Мих. Качковского“, та друге московільське віче в Галичі (1885), епізоди з життя українських і московільських студентів у Відні. Малюнок вийшов дуже чорний; політична тенденція автора перешкодила йому держати ся артистичної міри.

В своїм „Нарисі історії українсько-руської літератури“ каже Франко про сі оповідання, що вони „дуже оригінальні і при всіх хибах композиції дуже цінні з літературного боку“. Для дослідника тих часів вони цікаві чим иншим: яко документ поглядів і настроїв тодішніх перших апостолів соціалізму серед українського громадянства.

На сих оповіданнях урвала ся белетристична творчість Павлика. Після них помістив він в женевській періодичній „Громаді“ початок повісти з гуцульського життя п. з. „Вихора“, одначе, як видно з його листів, не викінчив її, хоч багато працював над нею і привязував до неї велику вагу (між ин. думав видати її в московським і німецьким перекладі). Пізнійше не вертав уже до белетристики.

Як сказано, „Гром. Друг“ прокураторія випуск за випуском конфіскувала, а також виступила з карним процесом проти Павлика. На розправі, яка була 28 вересня 1878 р. перед судом присяжних у Львові, на основі рішення присяжних (9 голосів „так“, 3 голоси „ні“) засуджено Павлика за „неморальну тенденцію в оповіданню „Ребенщукова Тетяна“ на 6 місяців строгого арешту.

Крім сеї кари ждали ще Павлика процеси за „Дзвін“ і „Молот“, які при тодішнім настрою властей і громадянства були-б принесли йому нові кари. Не чуючи ся в силах видержати стільки в'язничних кар, Павлик з кінцем січня 1879 р. виїхав до Женеви.

IV.

В Женеві.

В Женеві перебув Павлик три роки, 1879—1881.

Тут видавав Драгоманів „Громаду“ й інші українські соціалістичні видання. В сій праці мав взяти участь також Павлик.

При кінці 1880 р. „Громаду“, яка досі виходила неперіодично як „українська збірка“, перемінено в „українську часопись“, яка мала виходити раз на два місяці. Перше число вийшло за надоліст-грудень 1880 р.; опісля вийшло тільки ще друге число.

В першій числі „Громади“—„української часописи“ оголошено програму, під якою підписані — як редакційний комітет видавництва — Михайло Драгоманів, Михайло Павлик і Сергій Подолінський. Ся програма, як і програмове становище неперіодичної „Громади“, приймає за свою основу соціалізм анархістичного напрямку*).

Поза працюю в „Громаді“ виповняли життя Павлика на еміграції звичайні інтереси політичного емігранта. Він удержував політичну й особисту переписку з однодумцями в краю, особливо з Франком і своїми сестрами, Анною й Параскою, з яких особливо перша під впливом брата пристала цілою душею до нового руху, за що втерпіла чимало тюрми та злиднів.

В паперах Павлика знаходимо чимало документів, які свідчать про його відношення на еміграції до галицьких справ, — як лист до редакції львівської „Правди“ в обороні Драгоманова, уваги про галицьке попівство, уваги про українську мову й правопис, друкований лист до людей, „друкований лист до всіх Русинів в Галичині“, „Конституція чи безправе? Явний лист до о. Озаркевича, посла до віденської державної думи з коломийського, косівського й снятинського повіту в Галичині“ (з приводу переслідувань сестер Павлика Анни й Параски), відозва „до християнського тай жидівського люду на Україні“, лист Драгоманова й Павлика до Юліяна Романчука, редактора „Батьківщини“ (з предложенням письменської та грошової помочи, коли „Батьківщина“ буде проводити думки, близькі авторам листу) і т. ин.

*) Докладно про се в моїй праці: Українське національне питання в творах Михайла Драгоманова. 1915.

З сих документів „Друкований лист Михайла Павлика до людей“ (з датою 20 жовтня 1880) оповідав про початки українського соціалізму, про львівські арештування, про виїзд Павлика до Женеви, про українські соціалістичні видання в Женеві, про переслідування родини, особливо сестер Павлика, про те, як селяне повинні ставити ся до переслідування за соціалізм, — все те в формі листу Павлика до селян з його рідного села й околиці. Сей лист справді надруковано й прислано до Галичини для дальшого ширення, одначе його не ширено, як з огляду на тодішні важкі політичні відносини, так і тому, що галицькі однодумці Павлика, особливо Франко, не годили ся зі змістом листу.

„Друкований лист до всіх Русинів в Галичині“, з датою 19 падолиста 1880 р., був призначений до відчитання на вічу, яке мало відбутися у Львові 30 падолиста 1880 р. В сім листі Павлик представляє свою політичну програму. Сього листу не друковано ані не вислано на віче.

Живучи серед російської й польської еміграції, Павлик (подібно, як Драгоманів) на зборах, відчитав і т. ин. обстоював українську справу перед російськими й польськими політичними емігрантами, які, хоч і соціалісти, дивили ся на українську справу очима урядової Росії та шляхетської Польщі. Дебати на сю тему доводили до гострих конфліктів.

Писав Павлик про український соціалістичний рух також у видавництві „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Politik“, яке виходило в Ціріху під редакцією німецького соціаліста Едварда Бернштайна.

Працював також для заробітку в журналі „Вольное Слово“, який виходив тоді в Женеві при близькій участі Драгоманова.

V.

Поворот до Галичини. — Старі кари й новий процес. — Літературні заробітки. — Праця „Про русько-українські читальні“. — Проба спільної праці з народовцями. — Редагування „Батьківщини“. — Останнє арештування.

Ставало щораз яснійше, що в Женеві широкої праці для українського соціалізму не буде можна вести. Павлика тягнуло щораз більше до Галичини. Вкінці він рішив ся вернути, відсидіти 6-місячну тюремну кару за „Ребенщукову Тетяну“ й сим здобути собі право життя далі в Галичині.

З Женеви виїхав 12 лютого 1882 р. й 22 лютого 1882 р. зголосив ся у Відні відбути кару. З початком марта 1882 р. перевезли його з Відня до Львова.

Під час відбування кари у Львові державна прокуратура виступила проти нього з новим процесом за приналежність до тайного соціалістичного товариства в рр. 1879—1881 і за статі в „Дзвоні“, „Молоті“ й женевській „Громаді“. З приводу сього процесу Павлика по відбуттю 6-місячної кари задержали далі в слідчій арешті. Процес відбув ся 31 серпня і 1 і 2 вересня 1882 р. та скінчив ся увільненням Павлика.

Зі Львова відставили Павлика під сторожею до його рідного села Монастирська й аж там пустили на волю. Тут не застав він уже батька, який умер під час побуту Павлика на еміграції.

З початком 1883 р. Павлик переносить ся до Львова й починає устроювати ся при помочи літературних заробітків. Пише кореспонденції до женевського „Вольного Слова“, працює в львівській соціалістичній популярній газеті „Раса“, виготовляє переклади з чужих мов, між ин. також для „Бібліотеки найзнаменитших повістей“, яка була почала виходити при „Ділі“, навязує зносини з дневником „Kurjer Lwowski“.

Важкий був се час для Драгоманівської групи загалом і для Павлика особливо. Надії на швидкий і великий успіх нових ідей розвіяли ся, всякий инший заробіток крім літературного був неможливий, а сього заробітку, який в Галичині загалом був нужденний, треба було шукати або в народовців або в Поляків. Франка ще рятувала белетристична творчість, яка здобувала йому признання серед українського громадянства без ріжниці партій. Павликови, що міг працювати тільки публіцистично, було багато важче знайти заробіток у виданнях народовців. При тім Павлика уважали найблизшим і найбільш непримиреним однодумцем Драгоманова, якого тоді народовці як найрішучійше поборювали.

Серед сього довело ся знову зазнати тюрми. В часі перебування в ріднім селі Монастирську влітку 1885 р. Павлика 9 вересня арештували під закидом соціалістичної пропаганди серед селян. До судової розправи, яка була 2 січня 1886 р. в Коломиї перед окружним судом, просидів він у слідчій арешті; на розправі засуджено його на місяць арешту.

В сих часах працював Павлик над історією українського національного розвитку. Крім ряду статей і менших праць на сю тему (напр. про москвофільство серед українського народу

в Галичині, про українську еміграцію в Америці й т. д.), розкинутих по українських і подільських виданнях, видав він в 1887 р. більшу працю п. з. „Про русько-українські народні читальні“.

Назва сеї праці зовсім не відповідає її змістови та придумана — коли можна так сказати — з кривдою для праці і її автора. Прочитавши сю назву, думається, що се спеціальна праця про народні читальні, — очевидно цінна, але занадто спеціальна, щоб мав охоту заглянути до неї той, хто не має особливого інтересу до народніх читалень. А тимчасом справа читалень забирає в сій праці тільки невеличке місце. Автор, виходячи з того, що народні читальні є тільки одним з проявів нашого національного розвитку, дає в своїй праці історію нашого національного розвитку від часу приналежності Галичини до Австрії і в сій зв'язку говорить також про читальні. На праці зазначено, що се „частина перша“; можливо, що друга часть була-б присвячена головно читальням, та вона не появилася. Словом, праця Павлика „про русько-українські читальні“ — се властиво історія нашого національного розвитку, яка й досі зберегла свою вартість і заслуговувала-б на нове видання.

Від початку липня 1887 р. до кінця квітня 1888 р. Павлик перебував у Кракові, порядкуючи бібліотеку по польським письменнику Йосифі Гнаті Крашевським. Як результат сеї праці вийшов: „Katalog księgozbiorów, rękopisów, dyplomów, rycin, map, atlasów, fotografii, jakoteż osobistych dyplomów, adresów i t. p., pozostałych po śp. Józefie Ignacym Kraszewskim. Staraniem Franciszka Kraszewskiego uporządkował i spisał Michał Pawlik“ (Львів, 1888, стор. 649). Скільки праці треба було тут покласти, — праці, яку в інших обставинах можна було обернути на українську справу!

Для українського письменства ся праця Павлика принесла те, що він в бібліотеці Крашевського віднайшов матеріали до своєї пізнішої праці п. н. „Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій з 1619 р.“ і листи Кудіша до Крашевського.

З початком 1889 р. Павлик зближається до народовців і дістає редакцію популярного тижневика „Батьківщина“. Се зближення було одним з проявів духа примирености, який тоді на хвилю запанував був серед народовців супроти радикальніших елементів. Пригадаємо, що рівночасно запрошено Драгоманова до участі у відновленій „Правді“, де навіть помі-

щено його програмову статтю яко програму редакції. Одначе компроміс між видавцями „Батьківщини“ й Павликом продержав ся всього пів року. Видавши 25 чисел, Павлик уступив, заявляючи в ч. 26, що „властитель і відвічальний редактор „Батьківщини“ д. В. Нагірний на деякі голоси з боку домагав ся від мене, щоб я відрік ся на далі й тих провідних думок, руководячи ся якими я досі редагував „Батьківщину“. До сеї заяви зауважила редакція, що »не були се деякі голоси, але був се голос загалу прихильників „Батьківщини“«.

В літі 1889 р., саме після уступлення з „Батьківщини“, Павлика з Франком і кількома російськими Українцями арештували й він знову просидів кілька місяців. Та сим разом скінчило ся на слідстві й до процесу не дійшло.

VI.

„Народ“ і радикальна партія. — Ювілей і смерть Драгоманова.

Нарешті діждав ся Павлик своєї газети. На основі ршення гуртка однодумців почав він видавати з початком 1890 р. два рази в місяць газету „Народ“. Нову газету підписував Павлик як видавець, Франко як відповідальний редактор. Головним редактором, на якого спадала майже вся редакційно-літературна та вся редакційно-технічна праця, був Павлик. Головними співробітниками, які давали найцінніші річи, були Драгоманів і Франко. Видавання газети розпочато властиво без фондів, на товариську складку. Та зараз прийшов з грошевою підмогою Драгоманів, а опісля весь час підпомагали видавництво приятелі й однодумці Драгоманова з російської України.

В листі до Драгоманова з 4 січня 1890 р., в яким Павлик повідомляє його про вихід 1 числа „Народу“ й висловляє добру надію про будучність газети, між ин. читаємо: „І прокураторія не так буде конфіскувати, раз через те, що мене практика привчила, як угодити навіть Гіртлєрови (тодішньому ц. к. прокураторови у Львові), а потім трохи й через те, що з нами тепер, знаєте, трохи кокетують військові сфери, що звязані просто з цісарським двором. Навіть пропонували мені заложити письмо на правительственні гроші, я було згодив ся з тим, щоб мені дали повну волю в редакції і способах приковування австрійських Українців до Австрії, а крім того поставив цілий ряд бажань до тих сфер, т. є. перше всього, щоб скасовано теперішнє правительство, особливо-ж

його прихильників у Галичині, як намісника, багато старостів і т. ин. Головна їх ціль буцім-то: притягти Україну до Австрії. Я сказав, що се може бути тільки тоді, коли Україна побачить повну волю австрійських Українців; тоді се буде мати великий моральний вплив на Україну, а радше на Росію, котра тоді й мусить скорше дати політичну волю. Про те-ж, — сказав я — щоб Україна належала політично до Австрії, ніщо й розказувати: нехай поперше Австрія заспокоїть своїх Українців, а не сягає по далеке. Зрештою ставлено мені щодо Росії досить реальні умови (спеціальний відділ у редакції на шпівонування російських військових справ, — поясняє Павлик у виданню своєї переписки з Драгомановим), на котрі я, звісно, пристати не міг, хоч я і противний теперішньому російському ладови. На сім поки-що переговори урвали ся, але вони ще прийдуть до мене, бо починають розуміти, що перед можливою війною з Росією їм слід попустити трохи крайньому українському напрямкові. Та се все тільки так, — мене не зловлять. Коли дадуть підмогу хочби на „Народ“, то візьму, а робити буду своє для народу. Єдина умова (на котру я було згодив ся щодо пропонованої газети) се — бути вірним династії й Австрії, ну, а проти сього я ніколи й не виступав. Не думайте, що я сим запалив ся; я більше беру сі підступи з комічного боку і так критикую теперішні порядки в Австрії, що бідному посередникови не-знати-що діється, а я його прошу, щоб все се писав для двора, — нехай знає. Ну, та Бог з ними; цікаво тільки те, що нами заінтересували ся.“

Подаємо сей епізод для характеристики тодішніх відносин. Очевидно, урвані переговори вже більше не навязали ся. Військові та двірські сфери були не від того, щоб послужити ся для своїх цілей навіть такими радикальними елементами, які представляв Павлик; але не думали для сього скидати цілого правительства з галицьким намісником і старостами. Того самого 1890 р. галицький намісник гр. Казимир Бадені заключив угоду з народовцями.

„Народ“ був першою пробою публичного виступу радикальних елементів серед тодішнього українського громадянства. При кінці 1890 р. ті самі елементи закладають українську радикальну партію. „Народ“ був весь час свого існування літературним органом партії (фірму партійного органу носив він тільки якийсь час), а Павлик головною літературною підпорою і „Народу“ і партії. Підідали і „Народ“ і партію і сили самого Павлика вічні гурткові суперечки, які часто знаходили яркий вислів і на шпальтах „Народу“. В жовтні

1892 р. Павлик — почасти під впливом тих суперечок — перенісся з „Народом“ до Коломиї, де тоді був головний осередок масового радикального руху, й там перебував два роки, видаючи побіч „Народу“ також популярну радикальну газету „Хлібороб“. Та в жовтні 1894 р. переносить ся він з „Народом“ знову до Львова, щоб бути в осередку політичного життя краю й національного життя австрійських Українців.

Під кінець 1894 р. пережив Павлик одну з нечисленних радісних хвиль свого життя, се був ювілейний обхід 30-ліття письменницької діяльності Драгоманова, устроений 16 грудня 1894 р. Ініціатива й підготовлення обходу належали майже в цілості Павликові і з його листу до Драгоманова про обхід бе шира радість, що обхід удав ся.

Зате смерть Драгоманова, яка наступила через пів року (20 червня 1895 р.), була для Павлика важким ударом.

З смертю Драгоманова порвали ся також ті звязки, які лучили Павлика з однодумцями Драгоманова на російській Україні, і „Народ“ перестав виходити.

VII.

Дальша участь в радикальній партії. — Ювілей Франка. — Обхід 30-ліття діяльності Павлика. — Становище бібліотекаря в „Науковім Товаристві ім. Шевченка“. — Праця для звеличання пам'яті Драгоманова.

В діяльності радикальної партії брав Павлик живу участь ще кілька років, засідаючи в партійній управі та редагуючи партійний орган „Громадський Голос“.

В 1898 р. радісною хвилею для нього був ювілейний обхід 25-ліття письменської діяльності його найблизшого товариша праці Франка. На сей ювілей зладив він „Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності 1874—1898“ (Львів, 1898, стор. 127). Є се справжній документ пієтизму для товариша та приятеля.

Зате болючим ударом для Павлика був виступ Франка в характері основника української національно-демократичної партії під кінець 1899 р. Вислів сього знаходимо в його статтях з сього приводу в „Громадськім Голосі“.

З початком 1900 рр. участь Павлика в діяльності радикальної партії стає щораз менша. Щораз гірше здоров'я, важке матеріальне положення, інші літературні зайняття, політичні розчарування — се причини, які зложили ся на

се. Та звязків з партією він не зриває і у важких хвилях партія все знаходить у нього поміч, напр. коли не було кому редагувати партійного органу.

Ще одна яснійша хвиля в житті Павлика: 20 листопада 1904 р. з ініціативи радикальної партії відбув ся у Львові ювілейний обхід 30-ліття його письменської і громадянської праці. Докладно описаний сей обхід в публікації: „Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика (1874—1904)“.

В рр. 1897—1904 був Павлик бібліотекарем „Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові. Недуга й неприхильне відношення до нього части виділу Тов-а спричинили, що він в 1905 р. уступив з цього становища, позбавляючи себе таким чином постійного заробітку, який мав у Товаристві.

Від смерті Драгоманова головним змістом літературної праці Павлика було збирання й видавання матеріалів для характеристики особи, праці, заслуг і значіння Драгоманова. В сій праці Павлик проявляв такий незвичайний піетизм до Драгоманова, що — здавало ся — смерть Драгоманова не тільки не порвала звязків Павлика з Драгомановим, тільки ще неначе скріпила їх. В сій області вспів Павлик зробити справді багато, не зважаючи на щораз слабше здоров'я й дуже важкі матеріальні обставини. Розпочав він сю свою працю публікацією: „Михайло Петрович Драгоманів. 1841—1895. Його ювілей, смерть, автобіографія і спис творів“ (Львів, 1896, стор. XII + 442 + XXXIV + 6). Потім пішли публікації переписки Драгоманова з різними людьми. Найбільша й найцінніша з сих публікацій, — се „Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895)“, яку видав у Чернівцях в рр. 1910—1912 др. Лев Когут. Ся публікація мала обіймати 9 томів. Вийшли тільки томи II—VIII, які містять саму переписку. Том IX, який мав обіймати показчик, був зладжений, але не вийшов. Том I — передмова до цілого видання, властиво історія того часу й тих справ, до яких відноситься ся переписка, таки не була написана. Крім того видав Павлик про Драгоманова кілька брошур (головно відчитів на обходах, присвячених пам'яті Драгоманова). Для Збірника фільологічної секції „Наукового Тов-а ім. Шевченка“ зладив Павлик переклади фольклорних творів Драгоманова.

Ся праця для звеличання пам'яті Драгоманова та в звязку з сим праця по історії руху, викликаного пропагандою Драгоманова, — між ин. списав Павлик акти перших соціалістичних процесів проти нього і тов. — виповнила останні роки його життя. Та здоров'я ставало щораз гірше,

матеріальне положення щораз важче — й болюче було слухати, як Павлик з резигнацією говорив, що вже не сповнить найважнійшої задачі свого життя, не напише монографії про Драгоманова.

VIII.

Вибух війни. — Павлик в президії „Головної Української Ради“.
— Зайняття східної Галичини та Львова російськими військами.
— Смерть Павлика.

З вибухом війни радикальна партія делегувала Павлика до „Головної Української Ради“, міжпартійної організації галицьких Українців, утвореної на час війни, де його вибрано до президії в характері заступника голови. Надії, що може надійти велика хвиля визволення України, оживили вже дуже немічного Павлика.

Та ці надії дуже швидко розвіяла дійсність вступлення російських військ до Львова. Без сил, без гроша, Павлик з резигнацією залишився у Львові. „Я вже такий старий і близький смерті, — говорив — що мені нічого не страшно“.

З вступленням російських військ до Львова настали для Павлика дуже важкі часи — морально й матеріально. Він бачив, як руйнується українське життя, — те життя, в яке він вложив працю цілого свого життя, — і не чув у собі сил, щоб пережити важкий час і почати працю наново. А матеріально просто не було ніякого виходу. Слабкість, жура, голод і холод просто день за днем добивали його.

26 січня 1915 р. він помер. Похорон відбувся під російською сторожею. Похоронено його на Личаківським кладовищі в звичайній земляній могилі, назначеній звичайним невеличким деревляним хрестом, на якому прибито його фотографія (вже знищена) і бляха з написом: „Михайло Павлик, літерат, помер в 64 р. життя у Львові 26. І. 1915“. Як бачимо, напис з помилкою: Павлик помер не в 64-ім, а в 62-ім році життя.

IX.

Загальні уяви про життя і діяльність Михайла Павлика.

Про значіння того напрямку, який повстав серед галицьких Українців під впливом Драгоманова, ми не будемо тут писати. Зате треба тут означити, чим була для цього напрямку діяльність Павлика.

Від першої хвилі знайомства з Драгомановим Павлик став рішучим прихильником його ідей, а при тім найревнійшим пропагатором їх і найблизшим з Галичан приятелем Драгоманова. І таким zostав ся ціле життя. Для ідей, які перейняв від Драгоманова, віддав Павлик усе, що може людина віддати: долю цілого свого життя. Не мав він ані особистого щастя, ані „суспільного становища“, матеріальні злидні їли його цілий вік, важка праця виповняла все його життя, вязниця підкосила в молодих літах його здоров'я, — все те в ім'я ідей, яку перейняв він від Драгоманова.

З листів Драгоманова до різних людей видно, як високо цінив він сю посвяту Павлика для ідей. Він уважав Павлика найбільше принципіальним з своїх галицьких однодумців і часто висловляв погляд, що якби не Павлик, не було-б радикального руху й радикальної партії.

Вступив Павлик в життя з різнородними широкими інтересами. Пробував своїх сил в поезії, оповіданню й повісти, займали його студії над українською мовою й літературою, потім під впливом Драгоманова полонило його безмежне море політично-суспільних питань. Та не судило ся йому зайняти видного місця ні в літературі ні в науці, а також в публіцистиці величезна більшість його днів пішла на чорну, невидну — хоч не безслідну — працю.

Найтрудніше серед обставин його життя було займатися чистою наукою. І тут Павлик при всіх своїх наукових інтересах справді дав небагато. В хроніці Наукового Товариства ім. Шевченка, де з приводу іменування його дійсним членом Товариства подано його біографію, до ряду наукових зачислено тільки його праці про читальні та про Гаватовича. Та його наукові інтереси й заслуги признало Наукове Товариство ім. Шевченка, іменуючи його в 1900 р. своїм дійсним членом.

Область літературної творчости Павлик швидко покинув. Зате як знаменитий знавець мови збагатив сю область українського письменства численними перекладами з чужих мов.

В області політично-суспільних питань Павлик зайняв становище не ученого дослідника (дав тільки ряд перекладів наукових праць), а публіциста. Инакше й не могло стати ся. Переймаючи ся політично-суспільними ідеями з ревністю апостола, Павлик міг стати тільки ревним проповідником їх, а способом проповіді стало друковане слово — публіцистика.

Таким чином публіцистична діяльність Павлика зв'язана нерозривно з його працею для радикального руху й радикальної партії. Ся праця була головною задачею й головним змістом його життя, їй посвятив він усі інші інтереси свого життя, для неї пережив весь вік у злиднях. Він був справді апостолом і жерцем ідеї.

Особисте життя Павлика було дуже важке. Те, що я писав про особисте життя Франка, можна в загальних рисах прикласти й до життя Павлика, додаючи до сього, що Павлик ніколи не зазнав родинного життя, жив весь вік у великих злиднях і не мав перед загалом громадянства тих літературних і наукових заслуг, якими Франко заставляв громадянство відносити ся до нього з пошаною.

Яко найревнїйший і найбільш непримирений з одностудців Драгоманова Павлик найважче зазнав на собі негативного відношення громадянства до Драгоманова та його ідей; се відношення протягом довгих років було просто громадянським бойкотом.

Поминувши моральний бік справи, мало се для Павлика важкі матеріальні наслідки. Літературний заробіток у ті часи був загалом дуже важкий, а тут ще й важко, майже неможливо було його знайти. Доводило ся хапати ся за всяку чорну роботу, перебувати ся коректою (напр. один час в дзеньнику „Kurjer Lwowski“ за 40 кор. у місяць!) і вічно голодувати.

Слабе з природи здоров'я Павлика не витримало довго такого стану і в 45 літ життя (тоді я його вперше побачив) він був уже слабосилим старцем. Що далі, то й сил уже не ставало на ніяку роботу.

Не можучи при своїх слабих силах відповісти своїм обов'язкам бібліотекаря „Наукового Товариства ім. Шевченка“ (виділ не хотів піти йому назустріч і облекшити його праці), він мусів кинути сей останній постійний заробіток.

Коли на загальних зборах Товариства в 1905 р. вирінула справа, чи з огляду на його громадянські заслуги та його слабе здоров'я не признати-б йому емеритури, більшість зборів поставила ся до сього неприхильно, а один член Товариства сказав ось що: „Кожда людина повинна перше всього подбати про себе. Коли Павлик сього не зробив і тепер не має на старість ніякого забезпечення, то се його вина. Коли ж тут покликають ся на громадянські заслуги Павлика, то нехай громада його удержує. Нехай Павлик піде з горнятком від хати до хати, то всюди дістане трохи страви. В мене також.“ Так говорила людина, що в молодості зоставала ся також під

впливом радикальних ідей (між ин. яко студент університету промовляла на ювілейнім обході Драгоманова), людина з докторським дипломом і науковими аспіраціями, яка з часом зайняла одно з найвищих урядових становищ, словом, людина, що зачисляється до духової еліти серед громадянства. Не наводжу імени сеї людини, тільки подаю її характеристику, — бо я певний, що вона тільки мала відвагу сказати те, що багато інших думало. Отже важне не ім'я, а те, що серед нашого громадянства можливе таке відношення до людей, які за громадянською службою забули „перше всього подбати про себе“.

Се „занедбанне“ відчував Павлик на старі літа щораз важче. В останніх роках гурток людей старався що місяця зібрати для нього якусь суму. Але як се важко йшло! Понад яких 100 кор. збірка мало коли доходила. А тимчасом в самій радикальній партії були вже люде, що могли-б були взяти на себе удержання Павлика на старі літа, — не говорячи вже про загаль громадянства.

Так жив Павлик на старі літа як „відстрашаючий приклад“ для молодших, який перестерігав їх, щоб за громадянською службою не забули „перше всього подбати про себе“, бо за се треба буде покутувати, важко покутувати. Чи лежить в інтересі громадянства, щоб люде, які все своє життя віддали для ідеї, були такими „відстрашаючими прикладами“, — на се питання відповідь, здається, ясна.

В громадянстві була про Павлика думка, що се фантаст, наївний, дивак, словом, людина, яка з реальним життям не має нічого спільного. Безперечно, що віддалення між ідеалізмом, яким визначався Павлик ціле життя, і реальними обставинами життя, в зв'язку з обставинами його власного життя (його непримиреність, бойкот з боку громадянства, вічні матеріальні злидні, самотність і як результат того всього „духове сирітство“, говорячи словами Франка), давали деякі основи до такого погляду про нього. Але чи не найважливішою основою була тут недостача „суспільного становища“ в Павлика? Бо маса дуже часто бачить у бідного наївність, дивацтво там, де в багатого, впливового бачила-б оригінальність, буйність і багатство думок. А зрештою — і се треба все пам'ятати — в таких обставинах можна не то здиваєтись, а збожеволіти!

А однак Павлик до кінця свого життя зберіг дивну погідність ума й доброту серця. Його суспільний ідеалізм був впливом основної риси його душі: віри в добрість людської натури й любови до людей, — віри такої сильної, що всі

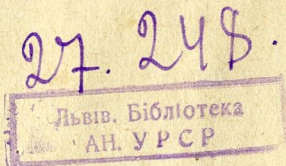
розчарування життя не встигли її знищити. Се проявляло ся, як в його громадянській діяльності, так і в його особистім життї.

В громадянській діяльності се спричиняло, що він часто бачив уже прихід літа там, де тверезими очима годї було приходу весни доглянути ся; в його писаннях, в його листах повно такого ідеалїзування.

В своїм життї був Павлик типом „безсребренника“, який в бідности й нужді весь вік служив тільки своєму Богови. Иноді просто болюче було дивити ся, як він відіймав собі останнє від уст, щоб видати якусь брошуру, що її в даній хвилі уважав конечною для справи. Живучи все життє самотнім, держав при собі стару матір, а опісля сестру Анну, товаришку своїх перших агітаційних праць. Яке серце було в нього, свідчить факт, що кілька років перед смертю, немічний і бідний, взяв на вихованнє двох бідних дівчаток і ще на смертній постелі поручав їх з особливим натиском опіці сестри.

Не zostавив Павлик по собі визначних творів, які передавали-б його імя грядучим і грядучим поколінням. Але коли візьмемо на увагу ту невсипущу працю, якою зазначило ся життє Павлика в нашім національнїм життї, той ідеалїзм, з яким він віддавав ся тій праці, й ту жертву цілого життя, яку він принїс ідеї, — то Павлик являєть ся одною з великих, історичних постатей в життї нашого народу.

Кінчимо бажаннем, аби громадянство, що не було без вини супроти Павлика за його життя, — тепер по його смерті постарало ся, щоб місце, де спочивають його земні останки, було означене гідним його заслуг і значіння пам'ятником.

0,69 (19867)

P 3591

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союза визволення України:

	к. с.
Т. Шевченко. Кобзарь. 2-й випуск.	Бр. 1.— в опр. 1'50
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . .	—50
Сім Пісень. Гостинець для українських воєнків. З нотами . .	—20
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	—60
М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами	—20
Проф. І. Шишманов. Роль України в болгарським відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвизвольної доби) . .	—20
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи . .	—30
О. Кириленко. Українці в Америці	—50
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис. З малюнками	—40
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	—80
Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками	Брошур. 3'50, в оправі 4'50
О. Скоропис-Йолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги	—20
Пам'яті Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Зладив М. Возняк. З малюнками	1'—
Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші часи. З численними портретами	1'20
Пам'яткова книжка Союза визволення України і календарь на 1917 р. з 103 ілюстраціями. Ціна 2'50 опр. прим.	3'70
Б. Заклинський. Що треба знати кожному Українцеві. З малюнками і картою України. Вид. 3-є	—30
Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання	1'20
Др. Е. Левицький. Листи з Німеччини	—80
Вол. Гнатюк. Національне відродження австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	—80
Вол. Гнатюк, Українська народна словесність. (В справі записів укр. етнографічного матеріалу)	1'—
Наша пісня. Співаник. 20 найпопулярніших укр. пісень і гимнів з нотами	—50
М. Богданович. Білоруське відродження	—40
В. Антонович. Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича	—40
Чужинці про українську справу	—40
М. Троцький. Литовці	—40
Вяч. Будзиновський. Як Москва нищила Україну	—60
Др. М. Лозинський. Михайло Павлик	—40
Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	—50
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)	—20
Dr. E. Lewyckyj, Galizien	—60
Н. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання). По чеськи. З картою України . . .	1'—
V. Choma-Dovski. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи) . . .	1'—

Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації видань Союза визволення України. **Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II. St., T. 6.**

На жадання висилаєть ся поштовий чек ч. 107.090.

PA 3591 *y*